

درس چهارم: آینده روشن

← دفع خطر احتمالی

← استدلال‌های قرآن در اثبات معاد

← استدلال‌هایی که بر امکان معاد دلالت دارند.

← استدلال‌هایی که بر ضرورت معاد دلالت دارند.

چگونه انسانی که مرده است و جسمش متلاشی و نابود شده، دوباره زنده می‌گردد؟
﴿ وَ ضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَ نَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾

دفع خطر احتمالی

این یک قانون عقلی است «دفع خطر احتمالی لازم است».

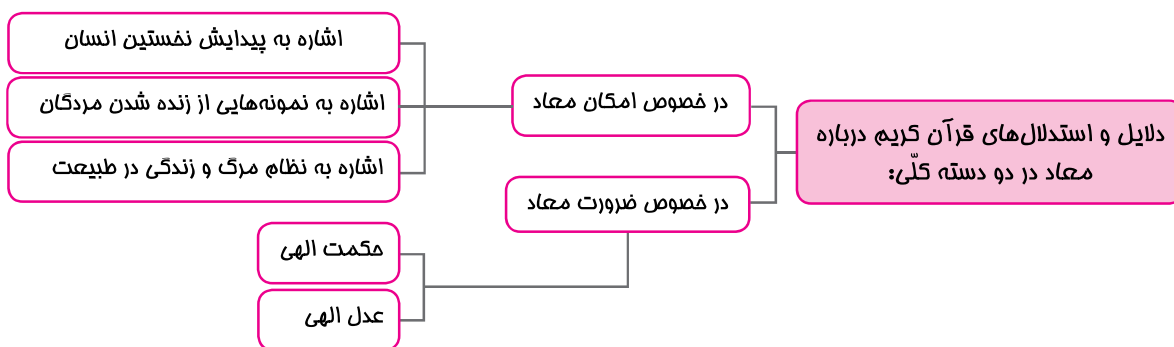
به عنوان مثال اگر شخصی دیوانه یا دروغ‌گو یا بچه نابالغی از وجود سمی در غذا یا خطری در سر راهمان خبر داد، ما نباید این اعلام خطر را نادیده بگیریم و باید احتمال خطر دهیم و احتیاط لازم را به عمل آوریم.

پذیرش خبر پیامبران

پیامبران عاقل‌ترین و راستگوترین انسان‌ها در طول تاریخ بوده‌اند. آنان با قاطعیت کامل از وقوع معاد خبر داده و نسبت به آن هشدار داده‌اند و همه آنان پس از ایمان به خدا، ایمان به آخرت را مطرح کرده و آن را لازمه ایمان به خدا دانسته‌اند.

اگر به فرض در اثبات معاد هیچ دلیلی جز همین خبر پیامبران نداشته باشیم بنا به قاعده عقلی «دفع خطر احتمالی لازم است» و نمی‌توانیم خبر قطعی پیامبران را که راستگوترین و عاقل‌ترین انسان‌ها هستند نادیده بگیریم.

نکته: در قرآن کریم بعد از توحید و یکتاپرستی، درباره هیچ موضوعی به اندازه معاد سخن گفته نشده است.

استدلال‌هایی که بر امکان معاد دلالت دارند

۱- اشاره به پیدایش نخستین انسان: در برخی آیات قرآن، خداوند توجه منکران معاد را به پیدایش «نخستین انسان» جلب می‌کند و توانایی خود را در آفرینش آنان تذکر می‌دهد پس خداوند همان‌طور که قادر است انسان را از آغاز خلق کند، بار دیگر نیز او را خلق خواهد کرد.

۲- اشاره به نمونه‌هایی از زنده شدن مردگان:

قرآن برای این که قدرت خدا را به صورت محسوس‌تری در این زمینه نشان دهد ماجراهایی از مردگانی را که به اراده خداوند دوباره زنده شده‌اند، بیان می‌کند. از جمله ماجرای «عزیر» پیامبر: «عزیر وقتی از کنار روستای ویرانی عبور می‌کرد و استخوان‌های مردگان را دید از خود پرسید به راستی خداوند چگونه این‌ها را زنده می‌کند؟ خداوند جان «عزیر» را در همان دم گرفت و بعد از گذشت صد سال دوباره وی را زنده کرد و ...»

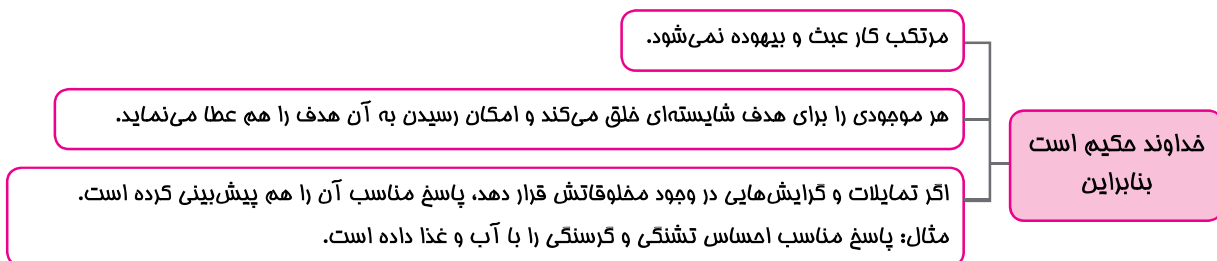
۳- اشاره به نظام مرگ و زندگی در طبیعت: در برخی آیات قرآن، زندگی پس از مرگ به عنوان یک جریان رایج در جهان طبیعت معرفی شده است و از کسانی که به آخرت باور ندارند می‌خواهد تا به دقت به جریان همیشگی زندگی به مرگ و بالعکس در طبیعت بپردازند.

نکته: یکی از علل انکار معاد این است که چنان واقعه بزرگی را با قدرت محدود خود می‌سنجند، حال آن که عدم توانایی انسان هرگز دلیل بر غیرممکن بودن آن نیست. از این رو قرآن یکی از انگیزه‌های انکار معاد را نشناختن قدرت خدا معرفی می‌کند.

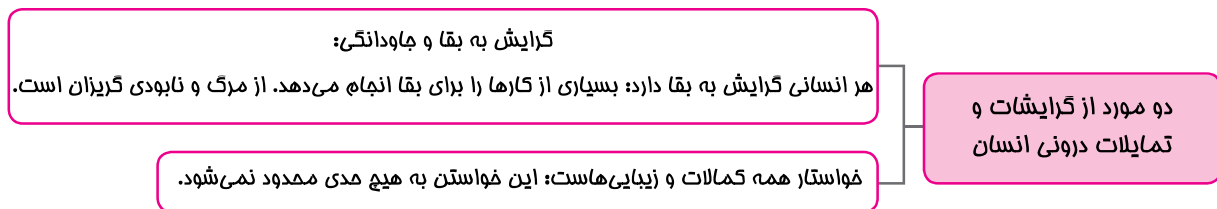
استدلال‌هایی که بر ضرورت معاد دلالت دارند

۱- حکمت الهی

حکیم کسی است که کارهایش هدفمند است و به نتایج صحیح و درست منتهی می‌شود.

نکته: اقتضای حکمت الهی در گرایشات وجودی انسان دلیلی بر خلق آخرت است.

نکته: دنیا و عمر محدود پاسخ‌گوی نیاز به بقا و گرایش به کمالات و زیبایی‌ها نیستند.

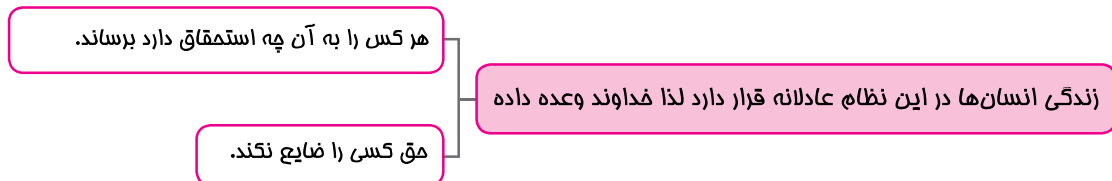
نتیجه: خداوند آخرت را قرار داد تا: انسان مشتاق به حیات ابدی پاسخ خود را دریافت کند و با تقرب الهی به سرچشمه خوبی‌ها و کمالات نائل شود. (دریافت پاسخ میل بی‌نهایت‌طلبی انسان)

خلاصه ضرورت معاد براساس حکمت الهی:

خداوند حکیم در وجود انسان میل به بقا و جاودانگی و نیز گرایش به زیبایی‌ها و کمالات نامحدود را قرار داده است. از آن جا که دنیا پاسخ‌گوی این نیازها نیست خداوند بنا به حکمت خود (این که کار عبث و بیهوده نمی‌کند) جهت رسانیدن انسان به مقصود و پاسخ مناسب جهان آخرت را برای او قرار داده است.

۲- عدل الهی

عدل یکی از صفات الهی است، خداوند عادل است و جهان را بر پایه عدل استوار ساخته است.

نکته: زندگی انسان در دنیا و ظرفیت دنیا به گونه‌ای است که امکان تحقق وعده‌های الهی را ندارد.

زیرا: (۱) پاداش بسیاری از اعمال، مانند شهادت در راه خدا در دنیا امکان‌پذیر نیست. یا پاداش نیکوکاران که به جمع زیادی از انسان‌ها خدمت کرده‌اند با توجه به عمر محدود آن‌ها میسر نیست.

(۲) مجازات بسیاری از کسانی که به دیگران ستم کرده‌اند در این دنیا عملی نیست.

مثال: مجازات قاتلان یا گمراه‌کنندگان افراد و نسل‌های بعد از آن‌ها در این دنیا امکان‌پذیر نیست.

نتیجه: بنابراین - اگر جهان دیگری نباشد، که انسان نیکوکار به پاداش کامل و ظالم به مجازات واقعی برسد، بر نظام عادلانه خداوند ایراد وارد می‌شود (آخرت نشان دهنده عدل الهی)

خلاصه ضرورت معاد براساس عدل الهی

❶ خداوند عادل است و وعده داده هر کس را به آن چه استحقاق دارد برساند و حق مظلوم را بستاند.

❷ دنیا ظرفیت رسانیدن انسان به پاداش بسیاری از اعمال و مجازات بسیاری از ستم‌ها را ندارد.

❸ خداوند بنا به عدالت خود، جهان آخرت را آفرید تا هر کس را به پاداش شایسته و یا مجازات درخور برساند.

پیام آیات

(نساء ۸۷)

﴿ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴾

معنی آیه: معبودی جز خداوند نیست و به یقین، همه شما را در روز رستاخیز - که شکی در آن نیست - جمع می‌کند! و کیست که از خداوند، راستگوتر باشد؟

❑ قرآن کریم می‌خواهد بگوید با ارائه دلایل معاد (دلایل امکان معاد و ضرورت معاد) (عدالت خدا، حکمت او، نشانه‌های رستاخیز در طبیعت، خواب و بیداری، و ...) جایی برای تردید در قیامت نیست «لَا رَيْبَ فِيهِ»

❑ قیامت روز جمع شدن همه برای حسابرسی است، پس باید در راه جلب رضای او کوشید و تنها او را پرستید. «لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»

(مؤمنون ۱۱۵)

﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴾

معنی آیه: آیا گمان کردید شما را بیهوده آفریده‌ایم، و به سوی ما باز نمی‌گردید؟

❑ آفرینش انسان، هدفدار است. «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا»

❑ زندگی دنیا بدون آخرت، بیهوده و لغو است. «عَبَثًا» (که بیهوده بودن در خدا راه ندارد.)

❑ هدف آفرینش انسان، در این جهان خلاصه نمی‌شود. «أَفَحَسِبْتُمْ ... لَا تُرْجَعُونَ»

(ص ۲۷ و ۲۸)

﴿ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴾

معنی آیه: آیا ما آن‌ها را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند با تباه‌کاران یکسان قرار خواهیم داد؟ آیا متقین را مانند ناپاکان و بدکاران قرار خواهیم داد؟

❑ آیه با بیان ضرورت معاد با توجه به عدل الهی، بیان می‌فرماید که: آیا ما فجار و متقین را یکسان قرار می‌دهیم؟ «أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ»

تمرین‌های امتحانی

۱. با توجه به آیه شریفه «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ...» آیا آفرینش انسان بی‌هدف و عبث بوده است؟ توضیح دهید.

🔴 جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید:
  ۲. همه پیامبران پس از ایمان به خدا، ایمان به ..... را مطرح کرده‌اند.
  ۳. خداوند بنا به ..... خود، جهان آخرت را آفرید تا هر کسی را به ..... کامل و شایسته و یا ..... برساند. درستی یا نادرستی عبارتهای زیر را مشخص کنید.
  ۴. اگر یک دروغ‌گو یا دیوانه به ما خبر دهد که مثلاً در غذای شما سم ریخته شده نباید به آن خبر اعتنا کنیم. درست نادرست
  ۵. قرآن کریم هیچ دلیلی برای اثبات جهان آخرت اقامه نکرده است و تنها از جهان آخرت خبر داده است. درست نادرست
- 🔴 به سوالات زیر پاسخ کوتاه دهید.
۶. دو دسته کلی استدلال‌های قرآن درباره جهان آخرت کدام‌اند؟
  ۷. استدلال‌های قرآن در خصوص «امکان معاد» به سه دسته تقسیم می‌شوند. آن‌ها را ذکر کنید.
  ۸. استدلال‌هایی که بر ضرورت معاد دلالت دارند را نام ببرید.
- 🔴 به سوالات زیر پاسخ کامل دهید.
۹. با توجه به قانون عقلی «دفع خطر احتمالی لازم است» چرا باید خبر پیامبران درباره معاد را بپذیریم؟
  ۱۰. قرآن کریم با اشاره به پیدایش نخستین انسان چه استدلالی برای امکان معاد اقامه کرده است؟
  ۱۱. در برخی از آیات قرآن کریم نمونه‌هایی از زنده شدن مردگان بیان شده است. این آیات چه پیامی برای ما دارد؟ (استدلال درباره امکان معاد)
  ۱۲. قرآن حکیم چگونه با اشاره به «نظام مرگ و زندگی در طبیعت» امکان معاد را ثابت می‌کند؟
  ۱۳. ضرورت معاد براساس حکمت الهی را بیان کنید.
  ۱۴. براساس «عدل الهی» چرا معاد ضرورت دارد؟

پاسخ تمرین‌های امتحانی

- ۱ ترجمه آیه: آیا گمان کردید شما را بیهوده آفریده‌ایم و به سوی ما باز نمی‌گردید.
با توجه به آیه: انسان دارای هدف متعالی است. زندگی دنیا بدون آخرت بیهوده و لغو است (عبثاً) (که بیهوده بودن در خدا راه ندارد) هدف آفرینش انسان در دنیا خلاصه نمی‌شود.
- ۲ آخرت
- ۳ عدالت - پاداش - مجازات
- ۴ نادرست
- ۵ نادرست
- ۶ الف. استدلال‌هایی که «امکان» معاد را ثابت می‌کنند
ب. دسته دیگر «ضرورت» معاد را بیان می‌کنند.
- ۷ ۱- اشاره به پیدایش نخستین انسان
۲- اشاره به نمونه‌هایی از زنده شدن مردگان
۳- اشاره به نظام مرگ و زندگی در طبیعت
- ۸ ۱- حکمت الهی ۲- عدل الهی
- ۹ ما که برای فرار از خطرهای کوچک احتمالی، حتی سخن دروغگویان و دیوانگان را نیز می‌پذیریم، چگونه می‌توانیم وقتی که پای سعادت، جاودانی یا شقاوت ابدی ما در میان است با بی‌تفاوتی از کنار آن بگذریم، در حالی که پیامبران راستگوترین و عاقل‌ترین مردمان در طول تاریخ بوده‌اند.
- ۱۰ در برخی آیات خداوند توجه انسان‌ها را به پیدایش نخستین انسان جلب می‌کند، در این آیات بیان می‌شود همان‌گونه که خداوند قادر است انسان را از آغاز خلق کند بار دیگر نیز او را خلق خواهد کرد.
- ۱۱ قرآن برای اینکه قدرت خدا را به صورت محسوس‌تری در زمینه زنده شدن دوباره انسان (معاد) نشان دهد ماجراهایی را نقل می‌کند که در آنها به اراده خدا مردگانی زنده شده‌اند.
- ۱۲ در برخی آیات قرآنی، زندگی بعد از مرگ به عنوان یک جریان رایج در جهان طبیعت معرفی شده است و از کسانی که آخرت را باور ندارند می‌خواهد تا به دقت به جریان همیشگی زندگی و مرگ و بالعکس بپردازند تا این مسأله را درک کنند، بهار رستاخیز طبیعت، مثالی از رستاخیز انسان است.
- ۱۳ خداوند حکیم است یعنی مرتکب کار عبث و بیهوده نمی‌شود. خداوند در انسان تمایلاتی قرار داده بنابراین پاسخ مناسب آن‌ها را نیز پیش‌بینی کرده است. از جمله خداوند حکیم در انسان میل به بقا، جاودانگی و گریز از مرگ و نابودی را قرار داده بنابراین طبق حکمت خود پاسخ مناسب آن را نیز ایجاد کرده است که همان حیات ابدی در جهان آخرت است.
- ۱۴ زیرا خداوند عادل وعده داده که هر کس را به آن چه استحقاق دارد برساند و حق کسی را ضایع نکند. اما در دنیا امکان تحقق این وعده نیست، زیرا: الف. پاداش بسیاری از اعمال مانند شهادت در دنیا امکان‌پذیر نیست.
ب. مجازات واقعی بسیاری از ظالمان در این دنیا عملی نیست، مانند مجازات قاتل. بنابراین خداوند براساس نظام عادلانه خود جهان دیگری را آفرید تا عدالت خود را برقرار کند.

آزمون غنی‌سازی

۱. از دقت در آیات «افحسبتم انما خلقناکم عبثاً» و «ام تجعل المتقين کالفجار» به ترتیب ..... معاد بر اساس ..... و ..... الهی مستفاد می‌گردد.

(سراسری انسانی ۸۷)

- ۱) امکان - عدل - حکمت
 ۲) امکان - حکمت - عدل
 ۳) ضرورت - عدل - حکمت
 ۴) ضرورت - حکمت - عدل

۲. از دقت در کدام آیه «ضرورت معاد با توجه به عدل الهی» مفهوم می‌گردد؟

(سراسری ریاضی ۸۹)

- ۱) «ما خلقنا السماء و الارض و ما بینهما باطلاً»
 ۲) «افحسبتم انما خلقناکم عبثاً و انکم الینا لا ترجعون»
 ۳) «ام نجعل الذین آمنوا و عملوا الصالحات کالمفسدین فی الارض»
 ۴) «ما خلق الله السماوات و الارض و ما بینهما الا بالحق و اجل مسمی»

(سراسری تجربی ۸۸)

۳. پیام کدام آیه شریفه با دیگر آیات متفاوت است؟

- ۱) «قل یحییها الذی انشاها اول مرة و هو بکل خلق علیم»
 ۲) «قل هی للذین آمنوا فی الحیوة الدنیا خالصة یوم القیامة»
 ۳) «و ضرب لنا مثلاً و نسی خلقه قال من یحیی العظام و هی رمیم»
 ۴) «أیحسب الإنسان أن لن نجمع عظامه بلی قادرین علی أن نسوی بنانه»

۴. «گرایش به بقا و جاودانگی» و «محدود بودن عمر انسان»، در دست‌یابی به کمالات بی‌نهایت، به‌ترتیب دلیل بر ..... معاد، در پرتو

(سراسری تجربی ۸۷)

..... الهی و ..... معاد در پرتو ..... الهی است.

- ۱) امکان - عدل - امکان - عدل
 ۲) ضرورت - عدل - ضرورت - عدل
 ۳) امکان - حکمت - امکان - حکمت
 ۴) ضرورت - حکمت - ضرورت - حکمت

۵. از دقت در دو آیه شریفه «و ضرب لنا مثلاً و نسی خلقه قال من یحیی العظام و هی رمیم» و «قل یحییها الذی انشاها اول مرة و هو بکل خلق

(سراسری تجربی ۹۱)

علیم» به ..... وقوع معاد در بعد ..... پی می‌بریم.

- ۱) امکان - روحانی که بخش ثابت وجود انسان و بری از تغییر و تحول است
 ۲) ضرورت - روحانی که بخش ثابت وجود انسان و بری از تغییر و تحول است
 ۳) ضرورت - آفرینش مجدد جسم برای پیوستن روح منزّه از تجزیه و استهلاک به آن
 ۴) امکان - آفرینش مجدد جسم برای پیوستن روح منزّه از تجزیه و استهلاک به آن

۶. محدودیت عمر انسان، در دریافت پاداش اعمال، بیانگر ..... معاد در پرتو ..... و شوق و اشتیاق رفتن به دنبال پایان‌ناپذیرها و

(سراسری انسانی ۹۲)

افول‌ناشدنی‌ها، حکایت‌گر ..... معاد در پرتو ..... خداوند می‌باشد.

- ۱) امکان - حکمت - ضرورت - عدل
 ۲) ضرورت - حکمت - امکان - حکمت
 ۳) امکان - عدل - ضرورت - عدل
 ۴) ضرورت - عدل - ضرورت - حکمت

۷. آیه شریفه «قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ» در پاسخ کسانی است که ..... بودند و بیانگر ..... است. (سراسری ریاضی ۹۳)

- (۱) منکر معاد جسمانی - اثبات امکان معاد
- (۲) منکر تجرد روح - اثبات امکان معاد
- (۳) منکر معاد جسمانی - آفرینش مجدد انسان
- (۴) منکر تجرد روح - آفرینش مجدد انسان

۸. از دقت در پیام آیات شریفه «قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ» و «وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا...» به

ترتیب موضوع ..... و ..... مفهوم می‌گردد. (سراسری ریاضی ۹۳)

- (۱) آفرینش مجدد جسم در برزخ - ضرورت معاد در پرتو عدل الهی
- (۲) امکان معاد جسمانی در آخرت - ضرورت معاد در پرتو حکمت الهی
- (۳) آفرینش مجدد جسم در برزخ - امکان معاد در پرتو عدل الهی
- (۴) امکان معاد جسمانی در آخرت - امکان معاد در پرتو حکمت الهی

۹. از دیدگاه انبیای الهی، لازمه ایمان به خدا، ایمان به ..... است و پیش‌بینی پاسخ مناسب برای تمایلات، لازمه ..... الهی است که

پيامش، ..... تحقق رستاخیز است. (سراسری انسان ۹۳)

- (۱) نبوت - عدل - امکان
- (۲) آخرت - عدل - امکان
- (۳) نبوت - حکمت - ضرورت
- (۴) آخرت - حکمت - ضرورت

۱۰. از دقت در پیام آیه شریفه «أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ» و آیه شریفه «وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَنَسُقُهَا إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاحْيِينَا بِهِ

الأرض بعد موتها كذلك النشور» به ترتیب ..... و ..... برپایی رستاخیز، مفهوم می‌گردد که عادلانه بودن نظام آفرینش، پیام آیه

..... می‌باشد. (سراسری تجربی ۹۳)

- (۱) امکان - ضرورت - نخست
- (۲) ضرورت - امکان - نخست
- (۳) امکان - ضرورت - دوم
- (۴) ضرورت - امکان - دوم

پاسخنامه غنی‌سازی

برساند و حق کسی را ضایع نکند، اما در زندگی دنیا امکان تحقق این وعده نیست بنابراین خداوند معاد را در پرتو عدل خود و بنا به ضرورت آن ایجاد کرده است. خداوند در درون انسان میل به کمالات و شوق و اشتیاق رفتن به دنبال پایان‌ناپذیرها را قرار داده و چون خداوند حکیم است و کار بیهوده انجام نمی‌دهد لذا بنا به حکمت خود جهان آخرت را آفریده تا پاسخگوی این کشش‌ها و امیال باشد.

۷ گزینۀ «۱» در این آیه با یادآوری خلقت به پیدایش نخستین استدلال شده است که معاد امکان‌پذیر است همان‌گونه که خلقت نخستین انجام شده است «قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ»

۸ گزینۀ «۲» آیه «قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ» بیان‌کننده امکان معاد با توجه به خلقت و پیدایش نخستین انسان است و در آیه دوم خداوند بیهوده و باطل بودن جهان را نفی می‌کند و این بیان‌کننده ضرورت معاد در پرتو حکمت الهی است. (حکیم کسی است که کار بیهوده و باطل انجام نمی‌دهد.)

۹ گزینۀ «۴» در تعالیم انبیای الهی، پس از ایمان به خدا، ایمان به آخرت، مطرح شده است. برای پاسخگویی به تمایلاتی که خداوند در انسان قرار داده معاد ضرورت یافته و خداوند براساس حکمتش، آن را ایجاد کرده است.

۱۰ گزینۀ «۲» آیه شریفه «أَمْ نَجْعَلِ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ» بیانگر ضرورت معاد براساس عدل الهی و آیه شریفه «وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتَنْثِيرُ ...» بیان‌کننده امکان معاد است آیه نخست بیان‌کننده عادلانه بودن نظام آفرینش است.

۱ گزینۀ «۴» از آیه شریفه ۱۱۵ سوره مؤمنون مفهوم می‌شود که آفرینش انسان، هدفدار است. «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا» بنابراین درمی‌یابیم که معاد و ضرورت آن براساس حکمت خدا تدوین شده است یعنی خداوند کار بیهوده انجام نمی‌دهد و در آیه ۲۸ سوره (ص) با بیان ضرورت معاد براساس عدل الهی می‌فرماید که آیا ما فُجَّار و متقین را یکسان قرار می‌دهیم؟ «أَمْ نَجْعَلِ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ»

۲ گزینۀ «۳» خداوند براساس عدلش مؤمنان و نیکوکاران را با مفسدان یکسان قرار نمی‌دهد، چنان‌چه در آیه ۲۸ سوره (ص) می‌فرماید: «آیا کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند همانند مفسدان در زمین قرار می‌دهیم؟ یا پرهیزکاران را چون فاجران قرار می‌دهیم؟»

۳ گزینۀ «۲» همه آیات به غیر از گزینۀ «۲» مربوط به معاد جسمانی هستند

۴ گزینۀ «۴» «گرایش به بقا و جاودانگی» و از سویی محدودیت عمر انسان در این دنیا، دلیلی بر وجود ضرورت معاد است زیرا خداوند براساس حکمت خود میل و استعداد بیهوده‌ای را در آفریدگان خود ایجاد نمی‌کند.

۵ گزینۀ «۴» استدلال آیه در خصوص امکان وقوع معاد با توجه به خلقت و پیدایش نخستین خود است و عبارت «مَنْ يَحْيِي الْعِظَامَ» اشاره به معاد جسمانی است.

۶ گزینۀ «۴» خداوند عادل است و جهان را بر عدل استوار ساخته، خداوند وعده داده است که هر کس را به آن چه استحقاق دارد

درس پنجم: منزلگاه بعد

↪ عالم برزخ

↪ ویژگی‌های عالم برزخ

↪ برزخ در کلام پیشوایان

آیا پس از مرگ، مؤمنان به دیدار خانواده خویش می‌آیند؟
امام کاظم (ع) در پاسخ شخصی که از ایشان این سؤال را پرسیده بود، چنین پاسخ داد: «بلی -
برحسب مقدار فضیلت‌هایش، برخی از آنان هر روز و برخی دو روز و برخی هر سه روز و کم‌ترین
آنان هر جمعه.»

عالم برزخ

قرآن کریم از وجود عالمی پس از مرگ به نام برزخ خبر می‌دهد. برزخ در لغت به معنای فاصله و حایل میان دو چیز است. عالم برزخ میان زندگی دنیایی و حیات اُخروی قرار گرفته است. آدمیان، پس از مرگ وارد آن می‌شوند و تا قیامت در آن‌جا می‌مانند.

۱. یعنی با مرگ انسان نیز پرونده آن عمل هم‌چنان گشوده است. مانند کسی که به وقف مسجد و بیمارستان و یا اماکن خیریه می‌پردازد یا به ساخت آن‌ها کمک می‌کند تا زمانی که از این امکان استفاده می‌شود، در پرونده عمل او پاداش می‌نویسند و بر حسنات او می‌افزایند.
۲. کسی که راه و رسم غلط و مخالف فرمان الهی را از خود بر جای می‌گذارد، تا وقتی آثار این اعمال در فرد یا جامعه باقی است، گناه در دفتر اعمال وی ثبت می‌شود و روز به روز بر عذاب او افزوده می‌شود. مانند: مدسازی‌های غلط، تولید و نشر مطالب نامناسب و غیراخلاقی، ایجاد و یا تقویت آداب و رسوم غلط در امر ازدواج، ایجاد انحرافات فکری و اخلاقی در دیگران و ...

سنت زیبا = ثواب انجام دهندگان را نیز به مساب او می‌گذارند.
 سنت زشت = گناه همه کسانی که آن را انجام می‌دهند نیز به مساب او می‌گذارند.

حدیث

رسول خدا می‌فرماید: «هر کس سنت و روش نیکی را در جامعه جاری سازد، تا وقتی که در دنیا مردمی به آن سنت عمل می‌کنند، ثواب آن اعمال را به حساب این شخص هم می‌گذارند، بدون این که از اجر انجام دهنده آن کم کنند و هر کس سنت زشتی را در بین مردم باب کند، تا وقتی که مردم بدان عمل کنند، گناه آن را به حساب او نیز می‌گذارند، بدون این که از گناه عامل آن کم کنند.»

نکته: اعمال خیری که بازماندگان برای درگذشتگان انجام می‌دهند، در وضعیت آنان در عالم برزخ مؤثر است؛ اعمالی مانند طلب و مغفرت، دعای خیر و اتفاق برای آنان.

برزخ در کلام پیشوایان

مردگان از ما شنواترند. - مردگان بر پاسخ دادن توانا نیستند.

۱. در جنگ بدر رسول خدا کشته‌شدگان بدر را خطاب قرار داد، اصحاب از آن حضرت پرسیدند: «چگونه با این‌ها سخن می‌گویی در حالی که اینان مرددانند؟» فرمود: «قسم به کسی که جانم در دست اوست، ایشان به این کلام از شما شنواترند و فقط بر پاسخ دادن توانا نیستند.»

۲. حضرت علی (ع) در راه بازگشت از جنگ صفین، به قبرستانی رسیدند، رو به قبرها کردند و فرمودند: «... ای آرمیدگان در خاک، ای اهل غربت و تنهایی، ای فرورفتگان در وحشت، شما در رفتن از ما پیشی گرفتید و ما از پی شما می‌آییم و به شما ملحق می‌شویم، اما خانه‌هایی که از خود به‌جا گذاشتید، پس از شما در آن مسکن گزیدند، همسران‌تان ازدواج کردند و اموالتان میان وارثان تقسیم شد. این‌ها خبرهایی بود که ما داشتیم، شما چه خبری برای ما دارید؟»

سپس آن حضرت فرمودند: «اگر به آنان اجازه سخن گفتن داده می‌شد، خبر می‌دادند و می‌گفتند: یقیناً بهترین توشه برای ابدیت تقوا است.»

مردگان بر حسب فضیلت‌هایشان به خانواده‌هایشان سر می‌زنند.

۳. شخصی از امام کاظم (ع) درباره وضع مؤمنان پس از مرگ پرسید: «آیا مؤمن به دیدار خانواده خویش می‌آید؟» فرمود: «آری» پرسید:

«چقدر؟» فرمود: «بر حسب مقدار فضیلت‌هایش برخی از آنان هر روز و برخی هر دو روز و برخی هر سه روز و کم‌ترین آنان هر جمعه.»

۴. امام صادق (ع) فرمود: «هنگامی که مرده‌ای را در قبر می‌گذارند، شخصی بر او ظاهر می‌شود و به او می‌گوید: ای فلان، ما (در دنیا) سه چیز بودیم: ۱- رزق تو که با پایان یافتن مهلت زندگی در دنیا قطع شد. ۲- خانواده‌ات که تو را رها کردند و بازگشتند. ۳- و من که عمل تو هستم با تو می‌مانم. آگاه باش که من در میان این سه در نزد تو از همه بی‌ارزش‌تر و سبک‌تر بودم.»

پیام آیات

﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴾

﴿ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾

(مؤمنون - ۱۰۰ و ۹۹)

معنی آیه: تا زمانی که مرگ یکی از آنان فرا رسد، می‌گوید: «پروردگار من! مرا بازگردانید! شاید در آن چه ترک کردم (و کوتاهی نمودم) عمل صالحی انجام دهم!» (ولی به او می‌گویند): چنین نیست! این سخنی است که او به زبان می‌گوید (و اگر بازگردد، کارش همچون گذشته است!) و پشت سر آنان برزخی است تا روزی که برانگیخته شوند!

❑ پیش از دنیا عالم برزخ است که انسان تا روزی که برانگیخته شود در برزخ است. «وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ»

❑ منحرفان روزی بیدار خواهند شد و تقاضای بازگشت به دنیا خواهند کرد اما آن تقاضا نشدنی است. «رَبِّ ارْجِعُونِ»

❑ ضایع کردن عمر و فرصت، سبب حسرت در هنگام مرگ است. «رَبِّ ارْجِعُونِ»

❑ عمل صالح توشه بعد از مرگ است. «ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا»

❑ ای که دستت می‌رسد کاری بکن / پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار

❑ دنیا مزرعه آخرت است. «أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ»

(قیامت، ۱۱۳)

﴿ يٰۤاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاٰخِرُ ﴾

معنی آیه: و در آن روز انسان را از تمام کارهایی که از پیش (مرگ) یا پس (از مرگ) فرستاده آگاه می‌کنند.

❑ آثار ما تقدّم: به واسطه کارهایی که انجام داده مسئولیت دارد و نتایجش را می‌بیند. «قَدَّمَ»

❑ آثار ما تأخّر: برخی دیگر از اعمال ما هستند که آثارشان حتی بعد از حیات ما نیز باقی می‌ماند. یعنی با مرگ انسان نیز پرونده آن عمل همچنان گشوده است و انسان آثار خوب یا بد آن اعمال را تا زمانی که دیگران بر طبق آن عمل می‌کنند دریافت می‌کند. «آخِرُ»

تمرین‌های امتحانی

جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.

۱. برزخ در لغت به معنای ..... و ..... میان دو چیز است.

۲. در عالم برزخ ..... همچنان به فعالیت آگاهانه خویش ادامه می‌دهد.

درستی یا نادرستی عبارتهای زیر را مشخص کنید.

۳. در عالم برزخ فرشتگان با انسان گفت و گو می‌کنند.

۴. پرونده همه اعمال انسان با مرگ بسته می‌شود.

درست نادرست

درست نادرست

۵. اعمال خیری که بازماندگان برای گذشتگان انجام می‌دهند هیچ تأثیری بر وضعیت آنان در عالم برزخ ندارد. درست نادرست

۶. انسان در برزخ اموری را درک و مشاهده می‌کند که درک آن‌ها در دنیا ممکن نیست. درست نادرست

به سؤالات زیر پاسخ کوتاه دهید.

۷. چه چیزی است که از دنیا با انسان به برزخ می‌رود و از او جدا نمی‌گردد؟

۸. از کلمه «تَوَفَّى» در قرآن کریم، برای اشاره به کدام بُعد از وجود انسان استفاده شده است و نشان دهنده چیست؟

۹. با توجه به سخن امام صادق (ع) سه نمونه از کارهایی را که اثر آن‌ها بعد از مرگ انسان نیز باقی است، بیان کنید.

به سؤالات زیر پاسخ کامل دهید.

۱۰. منظور از عالم برزخ چیست؟

۱۱. ویژگی‌های عالم برزخ را بنویسید. (دو مورد)

۱۲. بنا به فرمایش رسول خدا (ص) کسی که سنت و روش نیک یا زشتی را در بین مردم باب می‌کند، چه تأثیری در پرونده اعمال خود می‌گذارد؟

۱۳. اثرگذاری اعمال انسان بر پرونده اعمال او چگونه است؟

۱۴. بنا به فرمایش امام صادق (ع) شخصی که می‌میرد، بعد از وفاتش چه کسی بر او ظاهر می‌شود و به او چه می‌گوید؟

۱۵. دوره برزخ دوره بی‌خبری است یا دوره هوشیاری و آگاهی؟ (با توجه به روایت سخن گفتن پیامبر با کشته‌شدگان بدر پاسخ دهید).

۱۶. با توجه به این که پرونده اعمال انسان پس از مرگ او همچنان باز است، بهتر است که ما در برنامه‌ریزی خود چه اصلی را رعایت کنیم؟

پاسخ تمرین‌های امتحانی

۱. فاصله - حایل

۶. درست

۲. روح

۷. اعمال انسان که بعد از مرگ همراه انسان است.

۳. درست

۸. از کلمه «تَوَفَّى» برای اشاره به بعد روحانی انسان استفاده شده است

و نشان دهنده زنده بودن و فعالیت آگاهانه روح انسان بعد از

نابودی جسم مادی اوست.

۴. نادرست

۵. نادرست

۹- کاشتن درخت ۲- روش‌های پسندیده که آن‌ها را میان مردم رواج داده است. ۳- فرزند صالحی که برای او طلب مغفرت کند. (براساس حدیثی از امام صادق (ع))

۱۰- برزخ در لغت به معنای فاصله و حایل میان دو چیز است. عالم برزخ نیز میان زندگی دنیایی و حیات اُخروی قرار گرفته است. آدمیان پس از مرگ وارد آن می‌شوند و تا قیامت در آن‌جا می‌مانند.

۱۱- ۱- فرشتگان حقیقت وجود انسان را که همان روح است «تَوَفَّی» می‌کنند و بنابراین روح در برزخ به فعالیت آگاهانه خویش ادامه می‌دهد. ۲- انسان با فرشتگان گفت و گو می‌کند. اموری را که در دنیا قادر به درک آن‌ها نبود در آن دنیا، درک و مشاهده می‌کند. ۳- ارتباط عالم برزخ با دنیا، پس از مرگ نیز همچنان باقی است.

۱۲- اگر روش نیک یا زشتی را در جامعه جاری سازد، تا وقتی که مردم به آن سنت‌ها عمل می‌کنند، پاداش یا گناه مردم به خاطر آن اعمال برای او نیز ثبت می‌شود.

۱۳- ۱- آثار و نتایج برخی از اعمال محدود به دوران عمر انسان می‌باشند و با مرگ پرونده اعمال بسته می‌شود اعمالی مانند: نماز و روزه و ... ۲- اما برخی دیگر از اعمال هستند که آثارشان حتی

بعد از حیات ما نیز باقی می‌ماند، یعنی با مرگ انسان نیز پرونده آن عمل همچنان گشوده است. به عنوان مثال کسی که به وقف مسجد، بیمارستان و یا اماکن خیریه می‌پردازد.

۱۴- عمل او به صورت شخصی ظاهر می‌شود و به او می‌گوید: ای فلان، ما (در دنیا) سه چیز بودیم:

رزق تو که با پایان یافتن مهلت زندگی در دنیا قطع شد، خانواده‌ات که تو را رها کردند و بازگشتند و من که عمل تو هستم و با تو می‌مانم، آگاه باش که من در میان این سه، در نزد تو از همه بی‌ارزش‌تر و سبک‌تر بودم.

۱۵- دوره برزخ دوره هوشیاری است. پیامبر بعد از سخن گفتن با کشته‌شدگان بدر فرمود: قسم به کسی که جانم در دست اوست، ایشان به این کلام از شما شنواترند و فقط بر پاسخ دادن توانا نیستند

۱۶- ما باید وظایف خود را که خداوند برای ما معین کرده، انجام دهیم و در انجام کارهایی که اثر آن‌ها طولانی است و پس از مرگ هم، خیر و پاداششان به ما می‌رسد کوشا باشیم مانند: وقف مسجد، مدرسه و اماکن خیریه و یا کمک به ساخت آن‌ها. کاشتن درخت، تألیف آثار مفید و ... و مراقب باشیم باعث ایجاد سنت‌های زشت یا عامل انحرافات فکری و اخلاقی و ... نباشیم.

آزمون غنی‌سازی

۱. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمودند: «قسم به کسی که جانم در دست اوست، ایشان به این کلام از شما شنواتراند و فقط بر پاسخ دادن توانا نیستند» خطاب به ..... در جنگ ..... و بیانگر ..... است.
(سراسری تجربی ۸۷)

- ۱) منافقان و کفار کشته شده - بدر - ممات برزخی
- ۲) منافقان و کفار کشته شده - خندق - حیات برزخی
- ۳) بزرگان کشته شده لشکر کفار - بدر - حیات برزخی
- ۴) بزرگان کشته شده لشکر کفار - خندق - ممات برزخی

۲. «مشابهت و تفاوت دنیا و برزخ» به ترتیب از دقت در کدام آیات مفهوم می‌گردد؟
(سراسری ۸۸)

- ۱) «التَّارِ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا» - «يُنْبَأُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَ آخَرَ»
- ۲) «التَّارِ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا» - «حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ»
- ۳) «أَنَا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَ نَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَ آثَرَهُمْ» - «يُنْبَأُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَ آخَرَ»
- ۴) «أَنَا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَ نَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَ آثَرَهُمْ» - «حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ»

۳. با توجه به آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعِفِينَ فِي الْأَرْضِ ...»، کسانی که بر خویشانشان ستمکار بودند در عالم ..... می‌گویند: ما در زمین از مستضعفان بودیم و فرشتگان می‌گویند: .....
(سراسری انسانی ۸۸)

- ۱) برزخ - «أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ»
- ۲) قیامت - «أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ»
- ۳) برزخ - «أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا»
- ۴) قیامت - «أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا»

۴. محلّ تحقق عبارت «فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ»، «الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ... ادْخَلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» و «فَبئسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ» (به ترتیب. عالم ..... ، عالم ..... و عالم ..... می‌باشد.
(سراسری ریاضی ۸۸)

- ۱) برزخ - برزخ - رستاخیز
- ۲) برزخ - رستاخیز - برزخ
- ۳) رستاخیز - برزخ - رستاخیز
- ۴) رستاخیز - رستاخیز - برزخ

۵. دیدار مؤمنان از خانواده‌ی خود، پس از مرگ و مقدار آن، برحسب ..... است و همراه فرشتگانی که نشان‌دهنده اعمال ..... باشد به بیان امام ..... محقق می‌گردد.
(سراسری انسانی ۸۹)

- ۱) فضیلت‌های خود مردگان - شادی‌بخش زندگان - کاظم علیه‌السلام
- ۲) مراتب ایمان بازماندگان - شادی‌بخش زندگان - صادق علیه‌السلام
- ۳) فضیلت‌های خود مردگان - غمبار و عبرت‌آموز زندگان - کاظم علیه‌السلام
- ۴) مراتب ایمان بازماندگان - غمبار و عبرت‌آموز زندگان - صادق علیه‌السلام

۶. براساس روایات، کدام مطلب در مورد ارواح مؤمنان صحت ندارد؟
(سراسری تجربی ۹۰)

- ۱) مؤمنان در بهشت برزخی همه پاداش و جزای خود را می‌بینند.
- ۲) مؤمنان برحسب مقدار فضیلت‌هایشان به دیدار خانواده خویش نائل می‌شوند.
- ۳) فرشته‌ای که همراه مؤمن است چیزهایی را به او نشان می‌دهد که شاد شود.
- ۴) وقتی خداوند روح مؤمن را می‌گیرد، او را در کالبدی مانند کالبد دنیا قرار می‌دهد.

۷. ارتباط عالم برزخ با دنیا را آثار ..... اعمال انسان‌ها ثابت می‌کند و تأثیر مقدار فضیلت‌های برزخیان ..... دیدارشان را با خانواده

(سراسری ریاضی ۹۱)

خویش، رقم می‌زند و استمراربخش ارتباط انسان با دنیا، آثار ..... رفتارهای او است.

(۱) ما تقدّم - کیفیت - ما تقدّم

(۲) ما تأخّر - کمیّت - ما تأخّر

(۳) ما تقدّم - کمیّت - ما تأخّر

(۴) ما تأخّر - کیفیت - ما تقدّم

۸. این حدیث امام صادق (ع) که فرمودند: «شش چیز است که مؤمن بعد از مرگ نیز از آن‌ها بهره‌مند می‌شود: فرزند صالح که برای او طلب

مغفرت کند، ... و روش پسندیده‌ای که بنا نهاده و دیگران پس از وی، آن را ادامه می‌دهند.» با کدام آیه شریفه تناسب دارد؟

(سراسری تجربی ۱۴۹)

(۱) « فَلَا تَظْلِمُ نَفْسٌ شَيْئًا »

(۲) « أَتَيْنَا بِهَا وَ كَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ »

(۳) « يُنَبِّأُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَ آخَّرَ »

(۴) « رَبِّ ارْجِعُونِي لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ »

۹. آیه شریفه « يُنَبِّأُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَ آخَّرَ » مربوط به کدام عالم و در برگیرنده کدام مفهوم است؟

(سراسری انسانی ۹۴)

(۱) برزخ - با خبر شدن از تقدیم و تأخیر اعمال

(۲) قیامت - ارتباط بین عالم برزخ و دنیا

(۳) برزخ - ارتباط بین عالم برزخ و دنیا

(۴) قیامت - با خبر شدن از تقدیم و تأخیر اعمال